

35 · Sammenfatning og perspektiver

Hvor de sikkerhedspolitiske debatter i de første 15-17 år efter befrielsen især var foregået mellem et fåtal af folketingspolitikere, blev kredsen af sikkerhedspolitiske debattører større i 1960erne og 1970erne. For det første sluttede politisk engagerede personer, almindeligvis yngre mennesker, sig sammen i folkelige bevægelser, der stillede sig kritiske over for aspekter af dansk og international politik. Med demonstrationer, marcher og skribent- og udgivervirksomhed forsøgte disse miljøer at påvirke det politiske system og den sikkerhedspolitiske debat. I første halvdel af 1960erne var „Kampagnen mod Atomvåben“ og „Aldrig mere Krig“ meget aktive i debatten. Disse to bevægelser sigtede mod at få danske regeringer til at afvise kernevåben både som en del af dansk sikkerhedspolitik og som en del af de to militærblokkes forsvarsstrategier. Fra slutningen af 1960erne frem til begyndelsen af 1970erne blev Vietnambevægelsen og dens to grene, „De Danske Vietnamkomiteer“ og „Vietnam 69“, nærværende i den danske debat. Vietnamkomiteerne var i det væsentlige kommunistisk orienteret, medens „Vietnam 69“ repræsenterede et bredere udsnit af befolkningen. Fælles for Vietnam-kritikken var, at den ikke i sig selv vedrørte dansk sikkerhedspolitik, men at den indirekte satte spørgsmålstegn ved medlemskabet af NATO. Fra midten og navnlig i slutningen af 1970erne var den mest markante fredsorganisation „Samarbejdskomiteen for Fred og Sikkerhed“. I 1974 etableredes den som en tværpolitisk bevægelse, men i løbet af få år udviklede den sig til at være Sovjet-kommunistisk orienteret. I slutningen af årtiet markerede bevægelsen sig i debatten om den amerikanske neutronbombe.

For det andet var udvidelsen af debattørkredsen en konsekvens af, at 1960erne og 1970erne bød på etableringen af flere nye politiske partier. De var ikke alle lige fremtrædende i de sikkerhedspolitiske diskussioner. Imidlertid var der tre nye partier, der markerede sig kraftigt i debatterne om Danmarks stilling i international politik. Centrum-Demokraterne (1973) var et overbevist NATO-parti, og i den danske debat stod partiet og dets skaber Erhard Jakobsen som en ubetinget støtte af det danske alliancemedlemskab og af USA's politik i internationale anliggender. På venstrefløjen var de to vigtigste politiske nyskabelser Socialistisk Folkeparti (1959) og Venstre-Socialisterne (1967). Disse to partier var modstandere af såvel NATO som det danske medlemskab heraf. Samtidig var de begge en del af „det nye venstre“ og politiske konkurrenter.

For det tredje manifesterede den bredere kreds af debattører sig ved, at individuel sikkerhedspolitisk ekspertise blev et mere fremtrædende element i den offentlige debat i 1960erne og fremover, end tilfældet havde været i 1950erne. To af de eksperter, der stod stærkt, var Erling Bjøl og Niels Jørgen Haagerup. Bjøl var fra 1963 professor i statskundskab ved universitet i Aarhus,

og gennem 1960erne og 1970erne deltog han meget aktivt i debatterne. Den stilling delte han med journalisten Haagerup, der foruden at være udenrigspolitisk medarbejder og lederskribent ved det NATO-venlige dagblad „Information“ skrev flere bøger om dansk sikkerhedspolitik og Øst-Vest-forholdets udvikling. Bjøl og Haagerup var varme NATO-tilhængere, og frem til 1969 gjorde de begge en betydelig indsats for at overbevise danskerne om fordelene ved fortsat dansk NATO-medlemskab. Den pro-atlantiske ekspertise blev i de danske debatter modsagt af debattører fra „det nye venstre“, der kan ses som en slags „modeekspertise“. Gert Petersen fra Socialistisk Folkeparti er et eksempel herpå, men i venstrefløjbladene, fx „Politisk Revy“, foregik der også kvalificerede, om end polemiske debatter om såvel NATO som dansk alliancepolitik. Læses debatterne, ses det, at de sikkerhedspolitiske eksperter med forskellige holdninger kun sjældent diskuterede direkte med hinanden. Dertil var den politiske retorik formodentlig for skarp. I stedet synes eksperterne især at have henvendt sig til den uafklarede del af befolkningen.

For det fjerde indtraf der en nyskabelse i den sikkerhedspolitiske debat, idet danske regeringer op gennem 1960erne begyndte at bestille udredninger – hvidbøger – om landets stilling i international politik. Den mest udførlige udredning var den såkaldte Seidenfaden-rapport. Intentionen med dens udfærdigelse var ifølge statsminister Hilmar Baunsgaard blandt andet at vurdere, hvilke alternativer der var til NATO-medlemskabet. Konklusionen lød, at der ikke var noget alternativ. Skønt rapporten ikke vakte megen offentlig debat, markerede regeringens bestilling af hvidbogen et nyt fænomen i den sikkerhedspolitiske debat: At regeringer dels ønskede at kvalificere væsentlige diskussioner gennem udfærdigelse af hvidbøger. Dels at regeringer kunne udskyde vanskelige debatter gennem langvarige kommissionsarbejder.

Socialdemokratiet, Venstre og Det Konservative Folkeparti stod i debatten fortsat som garant for det danske medlemskab af NATO. Kritikerne bestod af DKP, den nye venstrefløj (især Socialistisk Folkeparti og Venstre-Socialisterne), de folkelige bevægelser og periodevis tillige Det Radikale Venstre. Sidstnævnte videreførte i debatten den pragmatiske og formentlig uafklarede linje, som partiet havde påbegyndt i 1950erne. Skønt partiet var kritisk over for det danske alliancemedlemskab, argumenterede det under VKR-regeringen (1968-1971) og efter det sovjetiske overfald på Tjekkoslovakiet (1968) således fortsat for dansk medlemskab af NATO. Gennemgangen af debatten har vist, at Det Radikale Venstre ofte undlod at tage klar stilling til spørgsmålet om NATO-medlemskabet, men i stedet krævede grundlaget for medlemskabet undersøgt. Socialistisk Folkeparti sluttede sig ofte til dette ønske, men krævede tillige etableret en nordisk forsvarsalliance eller et fritstående, neutralt Danmark. Venstre-Socialisterne var fra partiets etablering fortalere for et fritstående, neutralt Danmark. Kritikernes problem i de danske debatter var, at de aldrig formåede at formulere et overbevisende alternativ til medlemskabet af NATO.

At det fortsat var Socialdemokratiet, Det Konservative Folkeparti og Venstre, der stod som garanter for medlemskabet af NATO, betød dog ikke, at de tre partier var enige i alle sikkerhedspolitiske spørgsmål: I 1960ernes og 1970ernes meningsudvekslinger ses en til dels ny sikkerhedspolitisk alliance mellem Socialdemokratiet og Venstre, der begge – i højere grad end Det Konservative Folkeparti – betonedede afspændingspolitikens betydning. I Folketingets forhandlinger om CSCE-processen var Socialdemokratiet og Venstre (sammen med Det Radikale Venstre) endvidere enige om, at både de hårde sikkerhedspolitiske og økonomiske spørgsmål og de bløde vedrørende demokratiske rettigheder og menneskelige og kulturelle kontakter over grænserne skulle vægtes lige højt. Det var disse partiers opfattelse, at Vesten skulle være lydhor over for sovjetiske synspunkter og villig til at give indrømmelser, hvis der skulle opnås resultater. Det Konservative Folkeparti mente derimod, at Danmark og Vesten skulle stå fast på kravet om fulde frihedsrettigheder for befolkningerne i østlandene. Det var partiets standpunkt, at Danmark skulle lægge sig på linje med NATO og de vesteuropæiske samarbejdspartnere og afstå fra særstandpunkter. Endelig ses det i debatten om neutronbomben i 1977 og 1978, at der var enighed mellem Socialdemokratiet og Venstre om at forholde sig skeptisk til „frygtens balance“. De konservative mente derimod, at „frygtens balance“ havde virket stabiliserende i forholdet mellem Øst og Vest, og accepterede den fortsatte vestlige atomoprustning. At Det Konservative Folkeparti opfattedes som hardlinere i den danske debat afspejles endvidere af, at „Aldrig mere Krigs“ medlemsblad „Pacifisten“ betegnede de konservative (og DKP) som atomvåbenkritikernes væsentligste modstandere i dansk politik.

Billedet af Øst og Vest: Gennemgangen af de sikkerhedspolitiske debatter har vist, at Sovjetunionen i begyndelsen af 1960erne blev opfattet som et diktatur, der udgjorde en trussel mod Danmark. Overfaldet på Ungarn (1956), opførelsen af Berlin-muren (1961), og Cuba-krisen (1962) havde bidraget til denne opfattelse. Ved indgangen til 1960erne blev USA i debatten derimod oftest opfattet som et foregangs- og beskytterland. Foregangsland i teknologisk og økonomisk henseende, og beskytterland i sikkerhedspolitisk sammenhæng.

I løbet af 1960erne og 1970erne blev disse billeder forandret, om end ikke grundlæggende. Krigen i Vietnam bidrog således til at skabe et mere kritisk billede af USA, og samtidig belastede det den positive indstilling til USA, at det blev en udbredt opfattelse i store dele af Vesteuropa og i Danmark, at skiftende amerikanske administrationer kun nølende bakkede op bag de afspændingsbestrebelse, som mange vesteuropæiske lande prioriterede højt.

Anderledes stod det til med opfattelserne af Sovjetunionen. Gennem første halvdel af 1960erne blev der etableret et mere positivt billede af Sovjetunionens udenrigspolitik, end tilfældet havde været i 1950erne. Efter Cuba-krisen blev Khrusjtjov i stigende grad opfattet som rund og mild og ven-

ligt indstillet over for forhandlinger med Vesten. I 1964 blev Khrusjtjov imidlertid erstattet af Bresjnev, som i den danske offentlighed blev betragtet med skepsis. Med overfaldet på Tjekkoslovakiet (1968) blev billedet af Sovjetunionen igen forværret. I begyndelsen af 1970'erne eksisterede der dog fortsat håb til sovjetisk udenrigspolitik, men fra midten af 1970'erne blev billedet af Sovjetunionen igen mere negativt, blandt andet fordi CSCE-processen havde skuffet, men også fordi USA og Sovjetunionen øgede den interne rivalisering.

Man kan sondre mellem tillid og håb til Sovjetunionen. Det mere positive billede af Sovjetunionen, der ses i den politiske debat i 1960'erne og første halvdel af 1970'erne, var i det væsentlige udtryk for håb om, at Sovjetunionens udenrigspolitik ville udvikle sig i en mere forsonlig retning. Egentlig tillid var der næppe tale om.

På hvilken måde og med hvilken effekt forsøgte Sovjetunionen at påvirke den danske debat? Der findes i debatten spredte indlæg med sovjetiske afsendere (ambassadører, presseattachéer og politikere). Disse indlæg sigtede mod at få Danmark meldt ud af NATO, at få den danske stat til at tage afstand fra amerikansk (udenrigs)politik, og at overbevise danskerne om, at Sovjetunionen var en fredelig nabo. Det var i al fald nogle af de hyppigste budskaber i de sovjetiske artikler og telegrammer. Desuden må man antage, at det sovjetiske presse- og propagandaarbejde i Danmark sigtede mod at understøtte latente, pro-sovjetiske holdninger, der allerede eksisterede i det danske samfund. Med baggrund i gennemgangen af den sikkerhedspolitiske debat, er det udredningens vurdering, at påvirkningsforsøgene kun sjældent genererede nogen debat i Danmark. Oftest blev de sovjetiske synspunkter negligeret. Andre gange blev de modsagt. Men det skete stort set aldrig – frasen i „Land og Folk“ – at toneangivende dansk aviser eller politikere støttede de sovjetiske standpunkter. I den sammenhæng var Sovjetunionen reelt sin egen væsentligste fjende i den danske befolkning. Ved indgangen til 1960'erne var billedet af Sovjetunionen stort set negativt i den danske offentlighed. Blandt årsagerne var som nævnt erindringerne om Ungarn, Berlin og Cuba. Selvom billedet af Sovjetunionen blev mere positivt i første halvdel af 1960'erne krakelerede det igen i 1968 på grund af Sovjetunionens overfald på Tjekkoslovakiet. Tilsvarende bidrog den sovjetiske politik under CSCE-processen (1973-1975) formentlig til at etablere en svigtende tiltro til Sovjetunionens reelle ønsker om imødekommenhed over for Vesten. Når den sovjetiske propaganda havde så ringe gennemslagskraft i den danske debat, hang det således også sammen med, at Sovjetunionen ved sin optræden spændte ben for sig selv.

Som sådan spillede sovjetiske synspunkter kun en begrænset rolle i den danske debat. Det betød dog ikke, at alliancekritiske synspunkter var fraværende. Tværtimod bidrog „det nye venstre“, der stillede sig afvisende over for såvel det sovjetiske samfundssystem og den sovjetiske udenrigspolitik som de

vestlige samfundssystemer og USA, til at etablere et negativt billede af USA i den danske debat. Den emnebestemte gennemgang af debatten har vist, at den nye venstrefløj gjorde mere ud af at kritisere USA end Sovjetunionen. I kritikken af USA overtog dele af den nye venstrefløj DKP's opfattelse af de vestlige lande og især USA som imperialistiske, krigsfremmende nationer.

Om danskernes syn på landets alliancepolitik har undersøgelsen vist, at befolkningens støtte til NATO-medlemskabet var vigende i begyndelsen af 1960erne, men stigende fra midten af 1960erne. Den vigende støtte afspejlede formentlig en svigtende tiltro til USA's lederskab af NATO. Ifølge en opinionsundersøgelse fra 1963 ønskede 39 pct. af de adspurgte et neutralt Vesteuropa, medens kun 22 pct. ønskede et Vesteuropa i alliance med USA. Blot én pct. ønskede en vesteuropæisk alliance med Rusland. Kritik af og skepsis over for USA betød således ikke sympati for Sovjetunionen. I 1978 – året for neutronbombede-batten – var tilslutningen på 57 pct., medens kun 21 pct. af de adspurgte var modstandere af det danske medlemskab af NATO.

